

С.П. Ярошенко І.В. Сало О.В. Крухмаль О.С. Кобичева

УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ БАНКУ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ

Монографія

Суми
Університетська книга
2011

Рекомендовано до друку вченою радою Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України». Протокол № 9 від 20.06.2011

Рецензенти:

Г.М. Азаренкова, доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України;

В.А. Борисова, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Сумського національного аграрного університету;

С.М. Козьменко, доктор економічних наук, професор, проректор ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел
У 67 [Текст] : монографія / [Ярошенко С. П., Сало І. В., Крухмаль О. В., Кобичева О. С.]. – Суми : Університетська книга, 2011. – 105 с.

ISBN 978-966-680-608-9

У монографії висвітлюються теоретичні основи управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел, сутність депозитів, система, інструментарій та практичні аспекти управління залученням ресурсів, проаналізовано залучення ресурсів банками України та технологію залучення ресурсів на прикладі банку, а також визначено напрями розвитку інструментарію управління залученням ресурсів банку.

Для студентів та аспірантів економічних спеціальностей, викладачів, співробітників банків і науковців.

УДК 336.717.3

ББК 65.262.51

ISBN 978-966-680-608-9

© Ярошенко С.П., Сало І.В., Крухмаль О.В.
та ін., 2011

© ТОВ «ВТД “Університетська книга”, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ БАНКУ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ	7
1.1 Сутність депозитних ресурсів, їх види та фактори, що визначають можливість банку формувати ресурси з депозитних джерел	7
1.2 Система управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел	155
1.3 Інструментарій управління формуванням ресурсів банку з депозитних джерел	31
Висновки за розділом 1	35
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ	37
2.1 Аналіз залучення депозитних ресурсів у банках України	37
2.2 Дослідження механізму управління формуванням ресурсів з депозитних джерел	50
Висновки за розділом 2	66
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТАРІЮ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ	668
3.1 Оцінка ефективності та конкурентоспроможності депозитної політики банку	668
3.2 Розвиток нецінових методів управління залученням ресурсів на основі вивчення змін у поведінці споживачів	78
3.3 Прогнозування грошових потоків для повного дострокового погашення строкових вкладів	84
Висновки за розділом 3	93
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99

УДК 336.717.3

ББК 65.262.51

У 67

Рекомендовано до друку вченою радою Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України». Протокол № 9 від 20.06.2011

Рецензенти:

Г.М. Азаренкова, доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України;

В.А. Борисова, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Сумського національного аграрного університету;

С.М. Козьменко, доктор економічних наук, професор, проректор ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел
У 67 [Текст] : монографія / [Ярошенко С. П., Сало І. В., Крухмаль О. В., Кобичева О. С.]. – Суми : Університетська книга, 2011. – 105 с.

ISBN 978-966-680-608-9

У монографії висвітлюються теоретичні основи управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел, сутність депозитів, система, інструментарій та практичні аспекти управління залученням ресурсів, проаналізовано залучення ресурсів банками України та технологію залучення ресурсів на прикладі банку, а також визначено напрями розвитку інструментарію управління залученням ресурсів банку.

Для студентів та аспірантів економічних спеціальностей, викладачів, співробітників банків і науковців.

УДК 336.717.3

ББК 65.262.51

ISBN 978-966-680-608-9

© Ярошенко С.П., Сало І.В., Крухмаль О.В.
та ін., 2011

© ТОВ «ВТД “Університетська книга”, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ	
РЕСУРСІВ БАНКУ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ	7
1.1 Сутність депозитних ресурсів, їх види та фактори, що визначають можливість банку формувати ресурси з депозитних джерел	7
1.2 Система управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел	155
1.3 Інструментарій управління формуванням ресурсів банку з депозитних джерел	31
Висновки за розділом 1	35
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ	37
2.1 Аналіз залучення депозитних ресурсів у банках України	37
2.2 Дослідження механізму управління формуванням ресурсів з депозитних джерел	50
Висновки за розділом 2	66
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТАРІЮ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ	668
3.1 Оцінка ефективності та конкурентоспроможності депозитної політики банку	668
3.2 Розвиток нецінових методів управління залученням ресурсів на основі вивчення змін у поведінці споживачів	78
3.3 Прогнозування грошових потоків для повного дострокового погашення строкових вкладів	84
Висновки за розділом 3	93
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99

ВСТУП

Важливою економічною основою діяльності комерційних банків є формування ресурсної бази, оскільки для здійснення комерційної та господарської діяльності вони повинні мати у своєму розпорядженні певну суму грошових коштів. Забезпечення діяльності банків необхідними обсягами депозитних ресурсів є пріоритетним фактором, що визначає стратегічні напрями розвитку їхньої діяльності та здатен забезпечити конкурентні переваги в умовах фінансової кризи та високого рівня ризику діяльності.

Необхідною передумовою забезпечення стійких позицій банку у конкурентній боротьбі за вкладника і успішної реалізації цілей депозитної політики є дослідження спектру пропозицій даного виду послуг інших банківських установ у межах відповідного регіону чи цільової групи клієнтів та розробка відповідної стратегії на ринку. Враховуючи загострення міжбанківської конкуренції в умовах відтоку депозитних коштів, особливої актуальності набувають питання формування такої стратегії у сфері депозитних послуг, що здатна перетворити простого вкладника на надійного партнера банку та забезпечити їх стійкі та тривалі ділові відносини.

Слід підкреслити, що залучені ресурси є основною складовою ресурсної бази банку. Джерелами формування залучених банківських ресурсів є кошти населення та суб'єктів господарювання. Вони забезпечують необхідні кошти для здійснення банками повномасштабної діяльності, і, як наслідок, являються джерелом зростання прибутку.

Формування банківських ресурсів за рахунок депозитних джерел є однією з найважливіших економічних основ організації діяльності банку в цілому. Ефективне управління формуванням депозитних ресурсів банку є однією з передумов його прибуткової діяльності та подальшого розвитку.

Виникнення кризи ліквідності в банківській системі наприкінці 2008 р. довело недосконалість процесів управління формуванням депозитних ресурсів банками України, що і визначає актуальність та необхідність дослідження цієї теми.

Зважаючи на масовий відтік грошових коштів та втрату довіри вкладників до банківської системи в цілому, питанням розробки депозитної політики та її значення у забезпеченні стабільності функціонування банківської установи присвячено чимало наукових праць. Коло досліджуваних проблем охоплює питання ролі депозитів у формуванні ресурсної бази [69], ризиків депозитної діяльності [75], принципів формування депозитної політики [82], використання фінансових моделей для дослідження депозитних стратегій банків [22]. Роботи ряду

науковців, зокрема Мамонтова А. [44], Зайцева О. [31], Витвицького М. [12], Дребот Н., Галько О. [24], присвячені розробці заходів для стимулювання притоку грошових коштів на депозитні рахунки банків. Проте, необхідно зазначити, що більшість науковців акцентують увагу саме на ролі депозитних ресурсів у діяльності банку та розробці заходів щодо збільшення їх обсягу, залишаючи поза увагою при цьому дослідження причин відтоку коштів, його попередження та відновлення довіри вкладників до банківського сектору.

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел на основі вдосконалення інструментарію управління, зокрема оцінки ефективності депозитної стратегії, обґрунтування вибору інструментів управління на основі врахування змін у поведінці споживачів, а також прогнозування грошових потоків банку у випадку повного дострокового погашення строкових депозитів.

Для реалізації зазначеної мети вирішуються такі завдання:

- обґрунтувати сутність депозитних ресурсів та визначити їх види;
- виявити та систематизувати фактори, що обумовлюють можливість банку використовувати депозитні ресурси;
- охарактеризувати систему управління формуванням ресурсів банку з депозитних джерел;
- з'ясувати основні елементи організаційного та інформаційного забезпечення управління;
- дослідити сутність депозитної політики банку та процес її розробки;
- визначити інструментарій управління формуванням ресурсів банку з депозитних джерел;
- з'ясувати процедуру здійснення аналізу та контролю інструментів управління формуванням депозитних ресурсів банку;
- провести аналіз залучення депозитних ресурсів банками України;
- охарактеризувати механізм управління формуванням ресурсів з депозитних джерел;
- удосконалити методичний підхід до оцінки ефективності та конкурентоспроможності депозитної політики банку;
- обґрунтувати вибір інструментів управління залученням ресурсів на основі дослідження змін у поведінці вкладників;
- удосконалити методичні підходи до управління залученням ресурсів з депозитних джерел на основі прогнозування дострокового вилучення вкладів.

Об'єктом дослідження виступає процес управління формуванням ресурсів з депозитних джерел.

Предметом дослідження є механізм управління формуванням ресурсів з депозитних джерел.

У роботі використані загальнонаукові методи емпіричного та теоретичного дослідження, зокрема: аналізу і синтезу – для деталізації предметного дослідження та вивчення його функціональних і структурних складових; узагальнення – для обґрунтування необхідності застосування нових наукових понять і підходів до визначення сутності депозитних ресурсів, депозитної політики; системного аналізу – для вивчення системи управління залученням ресурсів з депозитних джерел; монографічного – для вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду управління залученням ресурсів; методи статистичного аналізу – для вивчення, порівняння та оцінки залучених депозитів банків України; методи економіко-математичного моделювання – при розробці методик прогнозування дострокового вилучення ресурсів; методи порівняння, групування та графічний метод – для побудови таблиць, аналітичних, ілюстративних графіків і діаграм. Обробка даних здійснювалася з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України та Національного банку України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій. Для безпосереднього аналізу функціонування банків використано офіційні дані Національного банку України, Асоціації українських банків, Державного комітету статистики України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ БАНКУ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ

1.1 Сутність депозитних ресурсів, їх види та фактори, що визначають можливість банку формувати ресурси з депозитних джерел

Специфіка діяльності банківської системи полягає в тому, що банки працюють в основному із залученими ресурсами, джерелами формування яких є кошти населення та суб'єктів господарювання.

Питання формування ресурсної бази банку з депозитних джерел широко розглядається у вітчизняній економічній літературі та знайшло відображення у працях багатьох вітчизняних дослідників – М.Д. Алексеєнка, А.П. Вожжова, Н.М. Бицької, В.В. Рисіна, О.В. Васюренко, В.В. Кириленка, Н.О. Кожель, Н.А. Абралави, О.М. Бартош, А.М. Мороза, В.Д. Лагутіна та ін. Значних здобутків у вивченні депозитних ресурсів у складі ресурсної бази банку досягли такі зарубіжні вчені як П. Роуз, Д. Сінкі, Л.П. Кроливецька, С.Н. Шульков, О.А. Дрожжина та ін.

Аналізуючи праці вітчизняних та іноземних вчених [1 – 7], приходимо до висновку, що у літературі частіше зустрічається поняття «депозит», а не «депозитні ресурси». Сутність депозитних ресурсів досліджують О.В. Васюренко, І.М. Федосік, М.Д. Алексеєнко.

Так, О.В. Васюренко наводить наступне визначення: «депозитні ресурси – сукупність залучених банком ресурсів, які забезпечують йому необхідні резерви згідно з вимогами законодавства і дають понад ці резерви основний обсяг коштів для кредитування» [10].

У статті «Ресурсний потенціал комерційного банку» О.В. Васюренко та І.М. Федосік наводять вже інше визначення депозитних ресурсів, згідно з яким - це кошти, розміщені в банку для зберігання та використання з виплатою процентів вкладникам [11]. У цьому визначенні, на відміну від першого, робиться акцент на тому, що кошти вносяться на зберігання. На думку М.Д. Алексеєнко, операція зберігання передбачає повернення тих самих купюр, які були віддані на зберігання. Але в такому випадку банк просто перетворюється б на сховище для зберігання грошей, що

Система управління формуванням депозитної бази банку включає об'єкт управління – керовані фактори, які впливають на можливість банку формувати ресурси з депозитних джерел, суб'єкти управління на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях управління, інструменти управління – планування, аналіз, контроль та регулювання, а також підсистему забезпечення.

Планування як інструмент управління формуванням депозитних ресурсів банку реалізується шляхом розробки депозитної політики банку та системи планів банку щодо залучення ресурсів. Депозитна політика – це комплекс заходів щодо формування депозитного портфеля, а також різноманітні форми та методи залучення коштів з метою забезпечення стійкості та надійності депозитної бази для реалізації конкурентних позицій банку на фінансовому ринку. Механізм розробки депозитної політики складається з чотирьох основних етапів. Документально депозитна політика банку затверджується в меморандумі депозитної політики.

Інструментарієм реалізації депозитної політики банку є використання банком різних підходів до ціноутворення на депозитні продукти та послуги, а також застосування нецінових методів заохочення клієнтів, оскільки підвищення депозитних ставок має обмеження, і не завжди буде мати довгостроковий ефект від його впровадження.

Управління формуванням ресурсів банку з депозитних джерел поруч із плануванням передбачає використання таких інструментів як аналіз та контроль формування ресурсів банку з депозитних джерел, що сприяє оперативному виявленню відхилень та недоліків та їх швидкому усуненню, запобіганню виникнення порушень у майбутньому та прийняттю раціональних управлінських рішень щодо подальшої діяльності банку на депозитному ринку.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАЛУЧЕННЯМ РЕСУРСІВ З ДЕПОЗИТНИХ ДЖЕРЕЛ

2.1 Аналіз залучення депозитних ресурсів у банках України

Дослідження управління залученням ресурсів з депозитних джерел банками України потребує вивчення поточної ситуації в банківській системі за останні роки.

2009 рік був для банківської системи досить складним. Але якщо головним фактором впливу на стан банківської системи країни у 2009 році було збереження негативних тенденцій в економіці, що відповідним чином позначалося на платоспроможності основних контрагентів банків і стану фінансового ринку в цілому, то 2010 рік став для українських банків періодом стабілізації.

Основними тенденціями 2009 року були: низька кредитна активність банків, концентрація зусиль на роботі з проблемною заборгованістю, що не зупинило погіршення якості активів, а також проблеми з ліквідністю у значної частини банків через низьку якість вкладів. Незважаючи на заходи щодо стабілізації фінансового стану банків, ключові ризики (втрата активів і зниження їх ліквідності) для банківської системи країни у 2009 році залишалися на високому рівні.

Серед факторів ризику для банків, що працюють на вітчизняному фінансовому ринку аналітики відмічали невисоку якість робочих активів, низьку довіру до банків і як результат нестабільну ресурсну базу, вразливість банківської системи до валютно-курсової політики в країні.

На початку 2009 року спостерігалось істотне погіршення платоспроможності значної кількості банків, що було спровоковано передусім відтоком депозитів і зниженням ліквідності робочих активів. Банківським установам було надано значну фінансову (у вигляді кредитів рефінансування НБУ) і регуляторну (ряд постанов НБУ, спрямованих на утримання ресурсної бази) підтримку НБУ. Починаючи з другого кварталу 2009 року відзначається стабілізація ресурсної бази, а з другого півріччя – приріст депозитів. Разом з тим, питання довіри до банківської системи України як з боку внутрішніх інвесторів, так і зовнішніх кредиторів залишається відкритим.

Ще одна особливість ситуації в банківській системі України в 2009 році полягала в тому, що проблему ліквідності, з якою банки зіткнулися на початку кризи і оперативно її вирішили, змінила проблема якості активів та достатності капіталу. Вітчизняний ринок фінансових послуг, 80-90% якого займають банки, завжди характеризувався занадто високим ступенем конкуренції: основною метою будь-якого менеджера було нарощування частки ринку, кількості клієнтів та відділень. У більшості випадків вони не звертали належної уваги на економічну доцільність цих перегонів, оскільки розмір банку визначав ціну, яку за нього готові були платити іноземні фінансові групи, поспішаючи вийти на український ринок через високу маржу, яку він міг гарантувати. На думку експертів РА «Кредит Рейтинг»: «Україна фактично стала складовою частиною фінансової «бульбашки», яка роздувалася у всьому світі, тільки в Україні «мильним розчином» виступали не складні фінансові інструменти, а звичайні кредити, які видавалися банками направо і наліво без належної оцінки ризиків» [79]. Саме відсутність зваженого ризик-менеджменту стало причиною подальших невиплат по кредитах і зростання проблемної заборгованості, яка по банківській системі сьогодні офіційно досягає 9,4%, а неофіційно - усі 30%, а у деяких банків - і 40% кредитного портфеля [76].

Банки як найбільш консервативна частина економіки зобов'язані забезпечувати адекватну оцінку ризиків і розвивати кредитування не за рахунок збільшення його обсягів, що, як правило, супроводжується зниженням вимоги до позичальників, перш за все, приватним. Фактично ж, розганяючи іпотечне та автомобільне кредитування (видаючи кредити без початкового внеску, без оцінки платоспроможності позичальників), банки стимулювали «бульбашку» на ринку нерухомості і заохочували приплив імпортних товарів на ринки. При цьому вони крізь пальці дивилися на позитивні розриви, коли кредити видавалися на термін, набагато більший, ніж залучалися депозити. У докризовий період співвідношення кредитів до депозитів в Україні становило близько 180%. Різниця між внесками і потребою в кредитуванні компенсувалася за рахунок валютних ресурсів, які банки привертали з-за кордону. Перша хвиля їх погашення збіглася з девальвацією гривні, стимулювала відтік депозитів усередині країни та фінансову кризу.

Крім того, у 2009 році банки зіткнулися з наслідками агресивної політики захоплення ринку і уявного хеджування власних валютних ризиків шляхом перекладання їх на позичальників. Погіршення ділової активності в ряді галузей економіки призвело до зниження доходів підприємств і населення, а девальвація національної валюти призвела до збільшення фінансового навантаження на позичальників, які отримали валютні кредити. Наслідком цього було значне погіршення якості робочих

активів банків через збільшення числа неплатоспроможних позичальників. Попри активне використання банківськими установами програми реструктуризації кредитів і ослаблення резервних вимог регулятором (з метою послаблення регуляторного тиску на фінансові інститути, що функціонують у складних економічних умовах), спостерігалось 4-х кратне збільшення простроченої заборгованості, що призвело до збиткової діяльності більшості банків (в окремих випадках - до ліквідації).

Серед проблем, слід особливо відзначити проблему відсутності довгострокового ресурсу в банківській системі, яка пов'язана з іншою, більш широкою проблемою відродження кредитування економіки. В умовах нестабільної ситуації на фінансовому ринку, нарощування капіталізації банків за рахунок надання коштів на умовах субординованого боргу стало ключовим інструментом для ряду іноземних власників. На початок 2010 року субординований борг був залучений 104 банками, а його обсяг склав 30,92 млрд. грн. або 4% зобов'язань банківської системи на відповідну дату. Остання характеризує такі кошти не тільки як джерело підтримки капіталізації на необхідному рівні (визначеному нормативними вимогами), а і як досить вагомий складову довгострокової ресурсної бази банківської системи. Разом з тим, можливість збільшення регулятивного капіталу за рахунок субординованого боргу у валюті залучення дозволяє власникам банківських установ частково хеджувати валютні ризики, чого неможливо досягти при збільшенні капіталу першого рівня.

Незважаючи на значний обсяг заборгованості банківського сектора перед іноземними кредиторами (станом на 01.01.2010 р. - майже 30 млрд. дол. США, з яких кредити - 21,95 млрд. дол. США), такі ресурси для більшості фінансових установ не є істотною загрозою платоспроможності навіть у складній економічній ситуації по ряду причин. По-перше, у їх структурі переважає фінансування від споріднених структур. По-друге, в більшості розвинених країн збережені стимулюючі грошово-кредитні політики, що на тлі зростання привабливості ринків, що розвиваються, може підсилити переговорні позиції вітчизняних позичальників з іноземними кредиторами. По-третє, ряд вітчизняних банків за останній рік реструктуризували публічні борги перед іноземними кредиторами, що може підсилити переговорні позиції інших вітчизняних банків-позичальників.

Обсяг короткострокового боргу банківського сектора перед іноземними кредиторами на початок 2009 року склав 6,1 млрд. дол. США [5]. Кредити НБУ по суті є найбільш стабільним і надійним джерелом для банків, однак у ряді випадків супроводжуються додатковими обмеженнями свободи дій останніх. У четвертому кварталі 2008 року НБУ видав банкам кредитів на суму, що перевищує 100 млрд. грн. (У 2009 році ця сума склала 64,4 млрд. грн., включаючи кредити для рефінансування раніше наданих

позик), основною метою надання яких була підтримка ліквідності банківського сектора на тлі нестабільної динаміки інших складових ресурсної бази. Це дозволило банкам замінити значну частину клієнтських ресурсів і коштів материнських структур. Національний банк України зберіг політику масштабного кредитування банків і в першому кварталі 2009 року, хоча надалі сальдо рефінансування було негативним.

Клієнтські ресурси (кошти населення і нефінансових корпорацій) зберегли своє ключове значення для банківської системи (на початок 2010 року їх обсяг перевищив 325 млрд. грн.), що дозволяє фондувати майже половину кредитного портфеля банківської системи на цю дату. Обсяг нових депозитів, залучених у банківську систему країни від населення і нефінансових корпорацій у 2009 році склав 970,8 млрд. грн. (при відносно невеликій терміновості клієнтських ресурсів), з яких в останньому кварталі 2009 року було залучено 174,9 млрд. грн. депозитів населення і 70,1 млрд. грн. коштів підприємств.

Для першої половини 2009 року було характерним продовження вилучення ресурсів клієнтами з банківських рахунків.

В цей період значно знизились темпи приросту депозитних вкладів. За даними Асоціації українських банків [74], у першому півріччі 2009 року відтік з депозитних рахунків досяг 61 млрд. грн. (за три квартали 2009 року – 55,2 млрд. грн.), тоді як у 2008 році за цей період приток коштів по системі склав 43,8 млрд. грн. Неправильно вважати, що кошти забирають лише з установ, які визнано «проблемними». Так, за перше півріччя 2009 року найбільше депозитів втратили: ПриватБанк – 6,7 млрд. грн., ОТП банк – 5,2 млрд. грн., Альфа-банк – 4,1 млрд. грн. (таблиця 2.1). Через фінансові проблеми ряду найбільших банків України та мораторію НБУ на дострокове повернення депозитів був знищений імідж банківської системи в цілому. Таким чином, головною причиною відтоку депозитних вкладів стала недовіра населення банківському сектору країни.

Таблиця 2.1 – Рейтинг банків України за відтоком депозитів за період з 01.01.09 по 01.10.09*

№ п/п	Назва банку	Строкові депозити, млн. грн.			Відтік депозитів			
					За півроку		За три квартали	
		1.01.09	1.07.09	1.10.09	млн. грн.	%	млн. грн.	%
	Всього по банківській системі	312060	250415	256831	-61646	-20	-55229	-18
1	Альфа-банк	16629	12480	11473	-4149	-25	-5156	-31
2	ОТП банк	25442	20215	20462	-5227	-21	-4980	-20
3	ПриватБанк	42795	36067	37825	-6728	-16	-4970	-12
4	Укрсиббанк	11940	8498	8271	-3442	-29	-3669	-31

Продовження табл. 2.1

№ п/п	Назва банку	Строкові депозити, млн. грн.			Відтік депозитів			
					За півроку		За три квартали	
		1.01.09	1.07.09	1.10.09	млн. грн.	%	млн. грн.	%
5	Райффайзен банк Аваль	19135	16794	15642	-2341	-12	-3493	-18
6	Укргазбанк	6418	4004	3149	-2414	-38	-3269	-51
7	Родовід банк	5243	2792	2216	-2451	-47	-3027	-58
8	Фінанси та кредит	8607	5866	5590	-2741	-32	-3017	-35
9	Надра	11486	9971	9459	-1515	-13	-2027	-18
10	ПУМБ	5787	4190	3923	-1597	-28	-1864	-32
11	Брокбізнесбанк	6698	4222	4957	-2476	-37	-1741	-26
12	Сведбанк	4084	2825	2395	-1259	-31	-1690	-41
13	ВіЕйБібанк	3640	2448	2112	-1192	-33	-1528	-42
14	Банк Київ	2579	1664	1228	-915	-35	-1351	-52
15	Імексбанк	2742	1723	1420	-1019	-37	-1321	-48
16	Кредитпромбанк	6939	5569	5731	-1371	-20	-1208	-17
17	Укрпромбанк	8928	7937	7737	-991	-11	-1192	-13
18	ВТБ банк	4019	2746	2868	-1273	-32	-1151	-29
19	Укрсоцбанк	7558	5850	6472	-1709	-23	-1086	-14
20	Сведбанкінвест	1812	984	834	-828	-46	-979	-54
21	Індустріалбанк	2394	1578	1532	-815	-34	-861	-36
22	Банк ренесанс капітал	851	365	201	-486	-57	-650	-76
23	Банк південний	5018	4224	4421	-793	-16	-597	-12
24	Міжнародний іпотечний банк	721	218	145	-503	-70	-576	-80
25	Сбербанк Росії	1663	1319	1090	-344	-21	-573	-34
26	Київська Русь	2218	1765	1668	-452	-20	-550	-25
27	Мегабанк	1583	1092	1086	-491	-31	-496	-31
28	Біг енергія	834	389	381	-445	-53	-453	-54
29	Прокредитбанк	2561	2074	2134	-487	-19	-426	-17
30	Транс банк	722	459	336	-263	-36	-385	-53

*Складено за даними Асоціації українських банків

Протягом третього кварталу деяким банкам (ПриватБанк, Укрсиббанк, Брокбізнесбанк, Укрсоцбанк, ВТБ банк) вдалося зупинити відтік та дещо відновити депозитну базу, а в більшості банків відтік депозитних ресурсів продовжується. Слід відмітити, що темпи відтоку коштів помітно зменшуються, що пов'язано із заходами Національного банку, а також із активними спробами банків будь-якою ціною залишити вкладника.

Проте не багатьом банкам вдалося не тільки зберегти, але й наростити свій депозитний портфель (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Рейтинг банків України за притоком депозитів за період з 01.01.09 по 01.10.09*

№ п/п	Назва банку	Строкові депозити, млн. грн.			Приток депозитів			
					За пів. року		За три квартали	
		1.01.09	1.07.09	1.10.09	млн. грн.	%	млн. грн.	%
1	Ощадбанк	7555	8627	14502	1072	14	6947	92
2	Кліринговий дім	833	1832	1660	998	120	827	99
3	Універсалбанк	1712	2108	2446	395	23	734	43
4	Каліон банк Україна	983	775	1345	-207	-21	362	37
5	Національний стандарт	496	665	854	169	34	358	72
6	Златобанк	536	716	886	180	34	350	65
7	Південкомбанк	360	574	685	214	59	324	90
8	Банк народний капітал	20	325	283	305	1537	263	1324
9	Фінансова ініціатива	488	729	746	241	49	258	53
10	Укрбізнесбанк	699	852	951	153	22	252	36
11	Ерстебанк	734	852	952	118	16	218	30
12	Донгорбанк	3284	3342	3490	58	2	206	6
13	Дельта банк	2959	2490	3134	-469	-16	175	6
14	Правекс-банк	2911	2681	3074	-230	8	163	6
15	Фінбанк	578	622	723	44	8	145	25

*Складено за даними Асоціації українських банків

Позитивна динаміка коштів фізичних осіб протягом другої половини 2009 року пов'язана, перш за все, із зниженням рівня недовіри серед вкладників (яке домінувало в кінці 2008 і на початку 2009 року), активними заходами по залученню клієнтських ресурсів з боку банків. Разом з тим, залишається ряд проблем, які стримують повернення вилучених раніше депозитів у банківську систему. Це, перш за все, приклади несвоечасного повернення таких коштів (банки з тимчасовою адміністрацією і на стадії ліквідації), збереження негативного інформаційного фону та відсутність впевненості у громадян у стабільному функціонуванні банків у майбутньому.

У 2010 році ситуація в банківській системі України змінилася. Аналітики виокремлюють три основні тенденції, що характерні для банківської системи у 2010 році: повернення депозитів, відновлення стабільності, зменшені обсяги кредитування та збільшені інвестиції в цінні папери, високий рівень проблемної заборгованості за кредитами.

Тривале економічне пожвавлення, відновлення довіри до банківської системи і відсутність інших інвестиційних можливостей приваблює вкладників до банків. Внаслідок цього банківська система у 2010 році повністю досягла і перевищила рівень депозитної бази докризового періоду. Минулого року фінансовий стан і стан капіталу в банківській

системі значно покращились. Загальні збитки зменшилися майже в три рази у порівнянні з попереднім роком (до 13,0 млрд. грн. у 2010 році у порівнянні з 34,8 млрд. у 2009 році) в умовах різкого зменшення відрахувань до резервів на покриття збитків за позиками, стабільного операційного доходу і скорочених адміністративних витрат. Незважаючи на сумарний негативний фінансовий результат, все більша кількість банків минулого року вийшла на прибуткову діяльність: Згідно з даними НБУ, кількість збиткових банків впала з 64 станом на кінець 2009 року до 41 на кінець вересня 2010 року. У 2010 році банки також змогли покращити стан свого капіталу (завдяки значному вливанню капіталу акціонерами і скороченню збитків). Показник адекватності капіталу досяг рівня 20,8% станом на кінець року (виріс з 14% на кінець 2008 року та з 18,1% на кінець 2009 року), а обсяг регулятивного капіталу збільшився на 25 млрд. грн. протягом минулого року.

Сукупний кредитний портфель банківської системи зріс лише на 1% у 2010 році. Обсяг корпоративних кредитів у минулому році збільшився на 7,9% завдяки росту виданих кредитів в національній валюті, що становив 13,5%, в той час як роздрібний кредитний портфель скоротився на 13%. Банкам було дуже важко продавати нові позики протягом року. З одного боку, причиною цього були жорсткі вимоги до кредитних ризиків і високі процентні ставки. Але з іншого боку, попит на нові позики є низьким. Український корпоративний сектор опинився в значних боргах, особливо після девальвації гривні. Проте, в другій половині року з'явилися деякі ознаки відновлення кредитування, оскільки економіка стабільно росла, а процентні ставки падали: обсяги корпоративних кредитів зросли у другій половині 2010 року на 30 млрд. грн., а велика кількість банків відновила споживче кредитування. В ситуації зі значним приростом вкладів і незначним попитом на позики з боку приватного сектору українські банки, слідуючи світовій тенденції, придбали велику кількість державних цінних паперів. Упродовж минулого року дохідність державних облігацій зменшилась вдвічі, оскільки банки збільшили свої портфелі державних цінних паперів на 180% до 54 млрд. грн. В результаті, частка цінних паперів у загальних активах банківської системи зросла з 4% до 8% у 2010 році, а частка кредитів зменшилась з 67% до 59%.

Слід також згадати дві інші важливі тенденції 2010 року. Перша – падіння процентних ставок. Стрімке зниження процентних ставок за депозитами, збільшення конкурентного тиску та зменшення кредитних ризиків призвело до значного падіння процентних ставок за кредитами, що значно покращило доступ клієнтів до позик. Наприклад, процентні ставки за новими позиками в корпоративному сегменті знизились з 25-28% на початку 2010 року до 15-18% наприкінці року. По-друге, минулого року українські банки знову отримали доступ до світового ринку позикового

капіталу шляхом розміщення єврооблігацій і залучення синдигованих позик. Проте, попит на іноземні запозичення залишається обмеженим через майже нульові обсяги нового кредитування в іноземній валюті. Таким чином, українська банківська система продовжує зменшувати долю позикового капіталу – зовнішній борг банківського сектору скоротився на 2,9 млрд. дол. США за перші три квартали 2010 року (загалом з початку кризи обсяг зовнішньої заборгованості скоротився на одну третину з 42 млрд. дол. США). В результаті, частка зовнішніх позик в загальних пасивах банківського сектору впала до 23,7% наприкінці вересня 2010 року (з 32,7% станом на кінець 2009 року).

Водночас ще зарано стверджувати, що банківська система України успішно пройшла фазу кризи і вийшла на шлях стабільного росту. Зокрема, високий рівень проблемних позик став основним тягарем, що впливав на прибутковість українського банківського сектору і на його здатність розширити обсяги кредитування. За даними НБУ частка проблемних позик у портфелі банків сягнула 11,2% наприкінці 2010 року, а їхній обсяг за останній рік зріс на 21% до 85 млрд. грн. Проте, згідно з іншими підрахунками (агентства Fitch та МВФ) «фактичні» показники проблемних позик можуть бути значно вищими. Окрім цього, нормативно-правова база залишається досить несприятливою. Зокрема, права кредиторів мало захищені: внаслідок сумнівних рішень судів та недосконалої процедури вилучення застави, банкам насправді майже неможливо продати іпотечну заставу. Також багатьом компаніям вдалось уникнути виконання зобов'язань за кредитами завдяки фіктивним процедурам банкрутства. До того ж Україні не вистачає чітких механізмів для реалізації проблемних позик. Вирішення цих недоліків повинно мати високу пріоритетність, оскільки допоки проблемні позики будуть обтяжувати баланси банків, банки будуть невпевнені у своїй фінансовій ситуації і, таким чином, не виявлятимуть бажання збільшувати обсяги кредитування.

Виходячи з припущень стабільного економічного відновлення і вдосконалення законодавчої бази, прогнози аналітиків для банківської системи на 2011-2012 роки досить позитивні. Зокрема, очікується, що попит на позики зросте з боку приватного сектору на фоні покращення економічних умов, падіння процентних ставок і менш жорстких вимог до застави та першого внеску. Оскільки збільшення депозитної бази у 2010 році частково пояснюється поверненням раніше вилучених депозитів очікується, що темпи приросту вкладів цього року зменшаться, проте перевищать темпи росту кредитування. Таким чином, банки все ще виявлятимуть бажання купувати державні цінні папери, на щастя для уряду, який цього року планує залучити 52 млрд. грн. за рахунок розміщення державних облігацій.

Оскільки темпи зростання обсягу проблемних кредитів значно скоротились у 2010 році, можна припустити, що пікове значення цього показника припало на кінець 2010 року, або досягнуто на початку 2011 року (на рівні близько 45%), а після цього ситуація з якістю активів почне покращуватись. Темпи росту відрахувань до резервів у 2010 році також сповільнились, можна вважати, що вони досягли свого найбільшого значення наприкінці 2010 року на рівні 113 млрд. грн. Проте, зважаючи на недосконалу законодавчу базу, вирішення ситуації з проблемними позиками буде тривалим процесом, і у найближчому майбутньому частка проблемних позик швидше за все залишиться високою. За прогнозами експертів у 2011 році банківська система може повернутись до показників прибутковості завдяки скороченню обсягу відрахувань до резервів на покриття збитків за позиками та оптимізації бізнес-процесів. Окрім цього, через посилення конкуренції в сфері кредитування і все ще обмежений попит на кредити буде прослідковуватись тенденція зменшення процентної маржі і спредів, оскільки процентні ставки за кредитами знижуватимуться швидше, ніж процентні ставки за депозитами [48].

Більш детальне дослідження залучення коштів з депозитних джерел потребує вивчення їх динаміки. У докризовий період банки активно нарощували обсяг коштів, залучених від фізичних осіб. 2008 рік, особливо III квартал, характеризувався зниженням ліквідності фондового ринку, посиленням ризиків діяльності окремих секторів економіки і вимог до банківських установ з боку регулятора. Очевидно, що під тиском зовнішніх фінансових організацій НБУ допустив девальвацію національної грошової одиниці, що позначилося на діяльності окремих галузей економіки і платоспроможності населення країни. Зважаючи на дефіцит ліквідності та жорсткість вимог з боку регулятора багато банків обмежили нарощування кредитних портфелів, що негативно позначилося на дохідності банківської системи і змусило багато установ переглянути плани розвитку. Після інформаційної атаки в публічних джерелах на один із системних банків, населення країни більш активно почало вилучати депозити з банків, що істотно похитнуло ліквідність банківської системи. Так, у жовтні 2008 року чистий відтік депозитів фізичних осіб в іноземній валюті склав 1,7 млрд. дол. США. Слід зазначити, що з дефіцитом ліквідності, перш за все, зіткнулися банки, що працюють з масовим клієнтським сегментом. У цілому по банківській системі рівень покриття виданих кредитів клієнтськими депозитами за квартал зменшився незначно і станом на 01.10.2008 р. склав 60,04%. Для підтримки ліквідності системи, в жовтні та листопаді 2008 року НБУ значно збільшив рефінансування банків (з 131 млрд. грн. коштів, наданих регулятором за січень-листопад, 51% коштів було виділено саме в ці 2 місяці; чистий обсяг рефінансування банків регулятором з початку року становив 77,5 млрд. грн.), а також був

змушений директивно обмежити можливості дострокового розрахунку за зобов'язаннями. Погіршення ліквідності та якості активів банківських установ спричинили за собою необхідність оперативного втручання регулятора в діяльність окремих банків і поставили під загрозу виконання банківською системою її основних функцій - своєчасного здійснення розрахунків та перерозподілу ресурсів. Банки почали втрачати довіру вкладників та інвесторів.

У IV кварталі 2008 ріже відтік клієнтських коштів (в еквіваленті національної валюти) стався у 60 банківських установ, при цьому у 25 з них зменшення перевищило 10% від їх початкового обсягу. Незначний приріст валютних депозитів у гривневому еквіваленті був обумовлений зміною валютного курсу. Темпи відтоку банківських внесків почали зменшуватися лише у II кварталі 2009 року. За даними НБУ у березні обсяг депозитів населення в банківській системі скоротився на 4,9 млрд. грн. або 2,5%. У лютому ж українці забрали депозитів на 11,4 млрд. грн. або 5,5%, в січні відтік внесків склав 7,9 млрд. грн. (рисунок 2.1). Факторами зменшення відтоку були зміцнення курсу гривні до 8,08-8,15 грн. за долар, а підвищену ставку за продовження внеску (на 0,3%-1% річних вище базовою) та також інші бонуси. Зіграло свою роль і те, що банки йшли на пролонгацію депозиту, не отримавши на те згоди клієнтів. Вкладник, навіть якщо приходив вчасно, в день закінчення терміну внеску, дізнавався, що фінансова установа вже продовжила його депозит на новий термін. У більшості випадків отримати свої кошти негайно або з відстрочкою в декілька днів вдавалося лише після скандалу і погроз подати скаргу до НБУ або позов до суду. Ще одним стимулом залишити гроші в банці опинилися валютні пропозиції фінансових установ. Вкладникам пропонували відкрити валютний депозит, внісши на рахунок гривню по пільговому курсу. Безумовно, для залучення клієнтів банки збільшили ставки по депозитах. За перший квартал в деяких банках ставки збільшилися відразу на 5-7 процентних пунктів при вкладеннях в гривні і на 2-3 п.п - у валюті. Максимальні ставки по депозитах в гривні в першому кварталі 2009 року досягали 33%, в доларах - 20%, в євро - 19% річних.

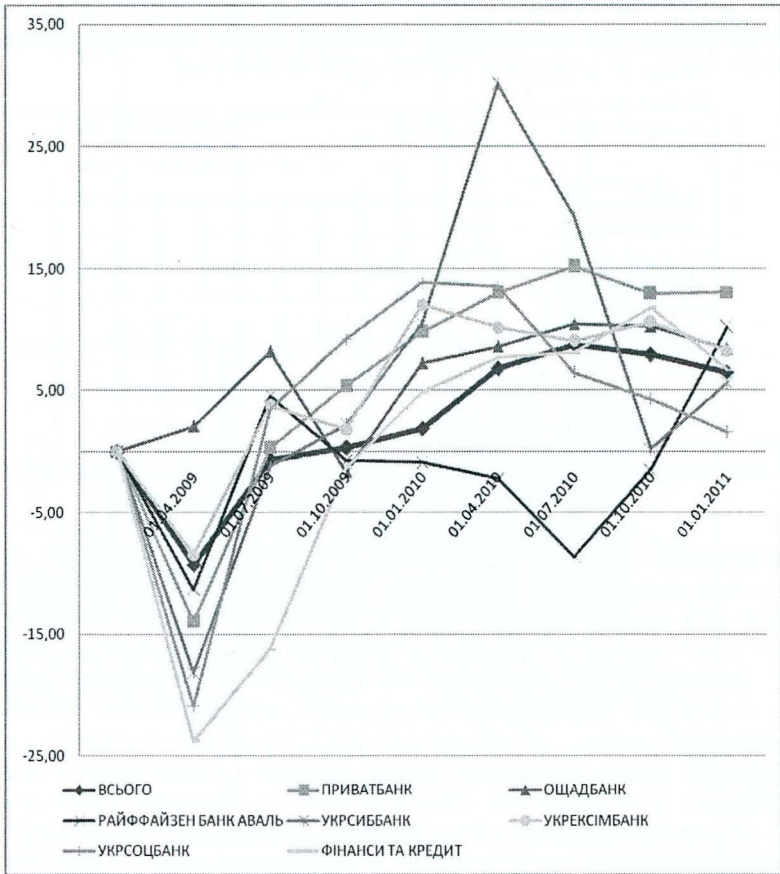

Рисунок 2.1 – Темпи приросту/падіння залучених депозитів фізичних осіб в найбільших банках України протягом 2009-2010 рр.

В той же час, слід відмітити, що внески громадян активно перетікали в державні фінустанови, а також в банки з іноземним капіталом, які активно рекламували збільшення статутного фонду материнськими структурами.

Аналіз найбільшого відтоку вкладів у найбільших банках України показує, що державний Ощадбанк, майже не мав відтоку коштів, Укрексімбанк суттєво збільшив строкові кошти фізичних осіб. Банки із значною часткою іноземного капіталу орієнтувалися на структуру капіталу

як ознаку надійності та мали відтік депозитів, що в основному не перевищував 10% (рисунок 2.2), при цьому притік депозитів фізичних осіб в цих банках спостерігався вже у II кварталі 2009 року.

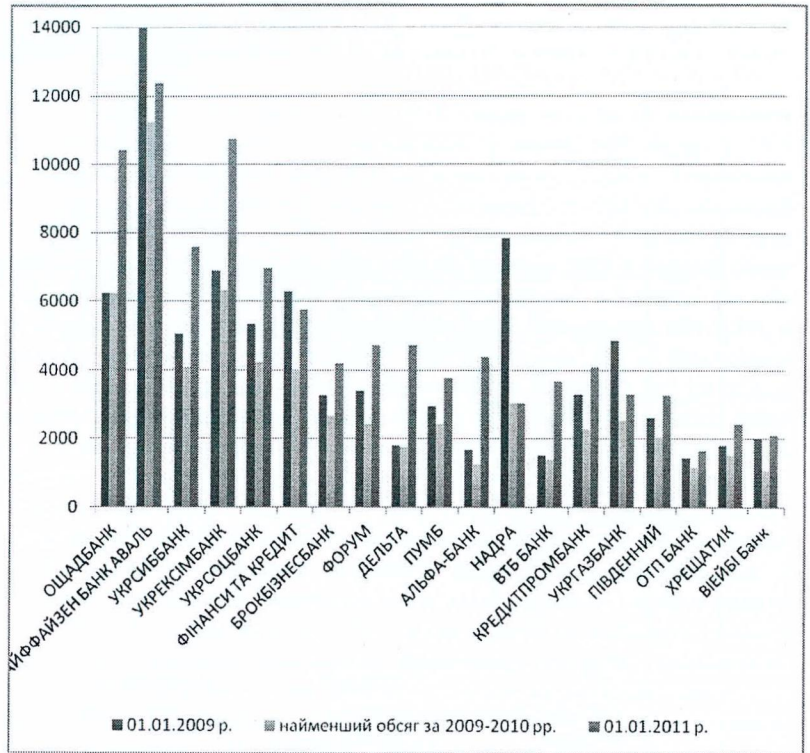

Рисунок 2.2 – Обсяги відтоку депозитів фізичних осіб в найбільших банках України протягом 2009-2010 рр.

У другому півріччі 2009 року намітився приріст депозитів. Динаміка депозитів представлена на рисунку 2.3. При цьому слід відмітити, що в цілому у банківській системі України спостерігається зростання частки коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банку протягом 2010 року. Деяко повільнішими темпами у 2010 році відбувається зростання строкових коштів у зобов'язаннях банку, що покращує стабільність ресурсної бази банків.

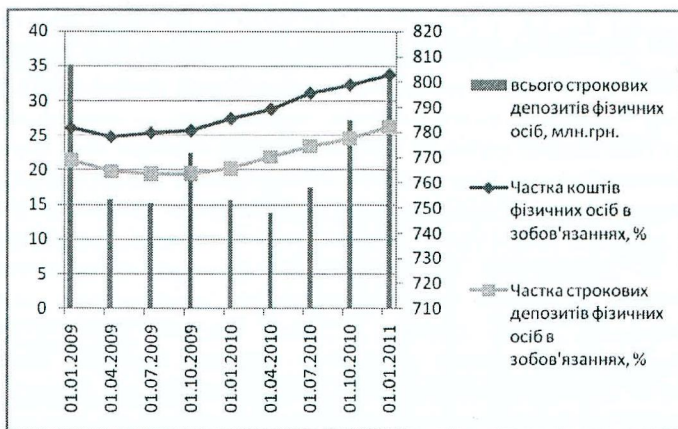

Рисунок 2.3 – Динаміка обсягу строкових депозитів фізичних осіб та їх частки у зобов'язаннях банків у 2009-2010 рр.

У 2010 році банківська система повністю досягла і перевищила рівень депозитної бази докризового періоду (в період наймасовішого відтоку вкладів - на початку 2009 року) банки втратили близько 25% бази депозитів населення). Вклади населення зросли у 2010 році на 28,5% (на протипагу падінню у 2009 році, що становило 1,9%). Вклади в національній валюті зростали більш стрімкими темпами, ніж вклади в іноземній валюті (41,6% і 17,4% відповідно) в умовах очікувань стабільного курсу валют і великого спреда процентних ставок (гривневі депозити наразі приносять на 5%-6% більше, ніж депозити в доларах). Структура строковості вкладів фізичних осіб значно покращилась у минулому році – частка довгострокових депозитів у загальному показнику вкладів населення зросла з 27% на кінець 2009 року до 39% на кінець листопада 2010 року (рисунок 2.4). Проте, слід відмітити ще одну тенденцію 2010 року – зниження процентних ставок. Внаслідок суттєвого збільшення рівня ліквідності банки почали зменшувати процентні ставки за депозитами, а особливо за депозитами в іноземній валюті (оскільки кредитування в іноземній валюті було здебільшого заморожене).

Тенденція збільшення вкладів населення в гривні на початку 2011 року сповільнюється. Цьому сприяють високі темпи інфляції в країні, що змушує людей велику частину своїх доходів витратити на повсякденні потреби. Схильність населення до споживання зростає швидше, ніж до заощадження. Однак, експерти відзначають, що банківські вклади, незважаючи на зниження депозитних ставок, залишаються одним з найбільш привабливим напрямків інвестування, а розмір вкладів населення

в національній валюті до кінця поточного року, ймовірно, складе 174 млрд. грн., що передбачає приріст у річному вираженні на 24,4 % проти 41,6% у 2010 році.

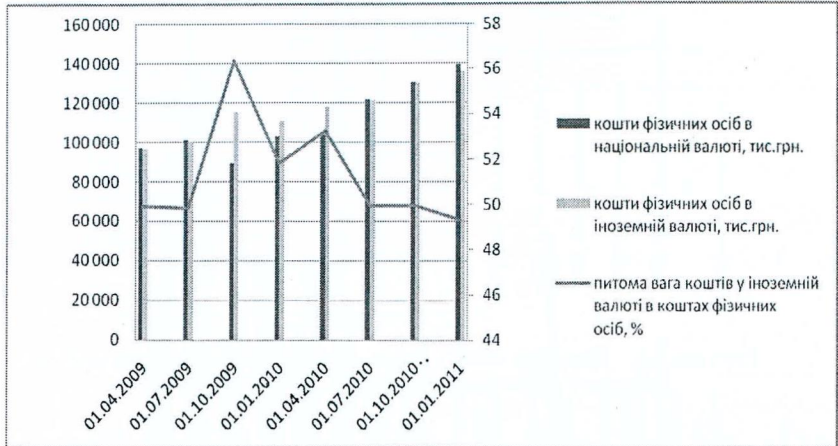

Рисунок 2.4 – Динаміка коштів фізичних осіб в національній та іноземній валютах протягом 2009-2010 рр.

Обсяг депозитів населення в гривні в квітні зростає, і таке зростання експерти пов'язують із зростанням довіри населення до національної валюти і до вітчизняної банківської системи в цілому. Депозити населення в іноземній валюті збільшуються дещо меншими темпами. Експерти стверджують, що на тлі зростання довіри до банківської системи, практичної відсутності альтернатив банківському вкладу, а також зростання девальваційних настроїв у суспільстві обсяг депозитів населення в іноземній валюті продовжить збільшуватися, проте не перевищить частку депозитів у національній валюті [28].